

TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR: GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ

GENDER AND POWER: THE SYSTEM OF GENDER IN SOUTHEASTERN ANATOLIA

Şevket ÖKTEN*

Özet

Toplumsal olarak kurulan toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin toplum içindeki statüsü ve bunlara uygun rollerini de belirler. Bir toplum içinde kadın ve erkeğin, özel ve/veya kamusal alanda nerede duracağı, toplumsal hayata ne oranda katılacağı ve nasıl temsil edileceğini toplumsal cinsiyet rejimi belirler.

Bu çalışmada ataerkil bir cinsiyet düzeninin egemen olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, cinsiyet rejiminin somut ilişkiler içinde nasıl görüldüğü, bu ilişkilerin barındırdığı iktidar mekanizmalarıyla, kadınlarla erkeklerin bu mekanizmalar içindeki yerleri analiz edilmektedir. Özetle bölgede, kadın cinselliği ve bedeni üzerinde, bölge kültürel yapısına göre şekillenen bir toplumsal cinsiyet düzeni ve buna uygun çeşitli mekanizmaların olduğu görülmektedir. Kadınların daha çok aşiret ya da topluma uygun davrandığı erkek egemen bir anlayış ve tutum bölgede geleneklerden törelere, toplumsal ve bireysel davranışlara kadar geniş bir alanda yansıma bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, cinsiyet rolleri, ataerkil sistem, onur ve utanç, soy kuramı, akrabalık.

Abstract

The socially constructed gender roles determine the status of the male and female in a society and their appropriate roles. The system of social gender determines what the position of a male or female in a private and social life is, to what extent he/she participates in social life and how a person is represented in social life determined by the societies' perception of gender.

In this study, the question of how the gender system is seen in daily life in Southeastern Anatolia where the gender roles are constructed by a patriarchal worldview. The role of authority and the position of man and woman in the power relation is also examined. Shortly, in this region, there seems to be a gender perception and various other mechanisms constructed in accordance with the culture of the region. In the region, there is a patriarchal system in which women behaves in accordance with the tribal and social structure. Its effects can be seen in many spheres of social life from traditions or customs to individual behaviours.

Keywords: Gender, gender roles, patriarchy, Honour and shame, descent theory, kinship

1. Konu Amaç ve Yöntem

Kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklarla ile açıklanamayacağını, kadın ve erkeklerin rolleri söz konusu olduğunda çeşitli kültürler arasında büyük farklılıklar olduğuna dikkati çeken toplumsal cinsiyet çalışmaları bunun toplumsal düzlemde kurulduğunu savunurlar. Dolayısıyla bir toplumda kadın ve erkeklerin toplumsal hayata katılım biçimi, oranı, görünürlüğü ve temsil biçimi önemli oranda o toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet algısından etkilenir. Başka türlü

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ifade edilecek olursa, bir toplumda kadın ve erkeğin toplum içindeki statüsü ve buna uygun rollerini büyük oranda toplumsal olarak kurulan toplumsal cinsiyet rejimi cinsiyet rolleri belirler.

Toplumların sosyal ekonomik ve kültürel yapısına uygun olarak şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri düzeni buna uygun çeşitli mekanizmalar da üretir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri rejimleri ve buna uygun olarak gelişen yöntemler ve mekanizmalar, tarih içinde, coğrafyaya, zaman, sınıfa ya da ırka göre olduğu kadar toplumun siyasi ve ekonomik koşullarına göre de çeşitlilik gösterir.

Buradan kabulden hareketle bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin cinsiyet rejiminin rollerinin somut ilişkiler içinde nasıl görüldüğü, bu ilişkilerin barındırdığı iktidar mekanizmaları ve kadınlarla erkeklerin bu mekanizmalar içindeki yerleri analiz edilmektedir. Bölgedeki toplumsal cinsiyet düzeninin konu edildiği bu çalışmanın temel amacı; önemli oranda ataerkil bir yapının egemenliğini henüz muhafaza ettiği bölgenin sosyal ekonomik ve kültürel yapısına uygun olarak şekillenen toplumsal cinsiyet düzeni ve buna uygun olarak gelişen çeşitli mekanizmaların neler olduğu anlaşılmasına çalışılmaktadır.

Bölgede egemen toplumsal cinsiyetin sosyo-kültürel bir bakış açısıyla ele alındığı bu çalışma bir alan araştırması olmadığı gibi konuya kuramsal yeni açılımlar getirmek gibi büyük iddiayı da taşımamaktadır. Çalışmamızda konu ile ilgili teorik bilgiler yer yer bölgede daha önce yapılmış alan çalışması verileri ile de desteklenerek analizler yapılmaya çalışılmaktadır.

2. Toplumsal Cinsiyetin Kurulması

Kadınlık ve erkeklığın kültürel olarak inşa edilen, öğrenilen kalıplar olduğu iddia edilen toplumsal cinsiyet yaklaşımlarında bu kalıpların, bizi sadece birbirimizden farklılaştırmakla kalmadığını, aynı zamanda toplum içinde nerede ve nasıl durulacağını ve dolayısıyla güç ve kaynakların paylaşımını da belirlediği vurgulanır. Bu yaklaşımların anahtar kavramlarını incelemek gerekir.

2.1. Toplumsal cinsiyet (Gender)

Bu terimi sosyolojiye sokan Ann Oakley'e göre 'cinsiyet'(sex) biyolojik erkek-kadın ayırımını anlatırken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ve kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır (Marshall, 1998:98). İlk defa 1972 yılında kullanılan kavram, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurlar yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulduğunun, inşa edildiğini ifade eder (Kirman, 2004:231).

Kız ya da oğlan bebekler olarak dünyaya gelen insan teklerinin dünyada başlarına gelen pek çok şeyin sonucu kadın ve erkeklere dönüştüklerine işaret eden bu süreç basitçe "sosyalleşme olarak adlandırılmaz. Tersine, kişinin çeşitli biçimlerde müdahil olduğu karmaşık ilişkileri içerir ve bir yandan kişisel düzeyde bir cinsiyet rejimine işaret eder. Bu kavram, cinsiyetin kişisel özelliklerin ötesinde, toplumsal yapılarla ve ilişkilerle bağıntılı bir öznel boyutu olduğu düşüncesini de içerir (Sancar vd. 2006: 4).

Günümüzde kadınların karşı çıktıkları ve mücadele etmek zorunda kaldıkları birçok sorunun toplumsal cinsiyetle (gender) ilişkili olduğu yönünde yaygın bir kanaat olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen "cinsiyet konumu" ya da "cins kimliği"dir. Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet yalnızca cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir (Berktaş 2000:16).

2.2. Cinsiyet rolleri

Soyun sürdürülmesinde kadın ve erkeğin üstlendiği düşünülen rollere göre biçimlenen cinsiyet rolleri, kadınlar ile erkekler arasındaki fark ve ilişkileri, onların biyolojilerinin değil toplumsallaşmanın ürünü olarak gören bir perspektif doğrultusunda kavramlaştırılmıştır (Marshall 1998: 98).

Zaman ve mekan bağlamında, toplumdan topluma farklılık gösteren toplumsal cinsiyet rolleri, söz konusu kültürün yeniden üretim ve yaratılış anlayışlarına göre biçimlenir. Bu yeniden üretim sürecinde, cinsiyet rolleri yaratılıştaki varsayılan katkılarına göre tanzim edilir. Bu bağlamda bir egemenlik simgesi olarak yaratılışa ilişkin "tohum ve toprak" metaforu* üç kutsal dinde ve hatta çok daha gerilere gider (Berktaş 2000:57). Bu durumun sadece kadınlarla erkekler arasındaki ilişki ve fizyolojik yeniden üretimle sınırlanmayacağını belirten Delaney'e göre, bu aynı zamanda evrenin temel bir

yönüne de işaret etmektedir. Erkeklerin buradaki belirleyici konumları, ataerkil sistemin arkasındaki gücün de parçasıdır; çünkü sadece erkeği değil, “baba” olarak erkeği yüceltir [ki] ataerkillik de budur (Delaney 2001:55). Genel olarak kullanıldığında erkek iktidarı anlamına gelse de; ancak bu, ataerkil sistemin örgütlenmesinin ve uygulamasının tarihsel ve kültürel olarak farklılık gösterdiği gerçeğini ortadan kaldırmaz (Berktaş 2000:24).

3. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadın Olmak: Kadın Statüsünü Belirleyen Mekanizmalar

Toplumsal cinsiyet toplumsal olarak kuruluyor ise, bu kalıpların tarih ve toplum bağımlı olduğu anlamına gelir. Bu açıdan bakıldığında Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde de kadın cinselliği ve bedeni üzerinde, bölgenin kültürel yapısına göre şekillenen bir anlayışın ve buna uygun çeşitli mekanizmaların olduğu kolaylıkla görülebilmektedir: Genel olarak kadınların kendileri için ve kendilerine göre değil daha çok aşiret ya da topluma uygun davrandığı erkek egemen bir anlayış ve tutum hakim olduğu rahatlıkla söylenebilir. Üstelik bu anlayışın izleri bölgede geleneklerden törelere, toplumsal ve bireysel davranışlara kadar geniş bir alanda yansıma bulmaktadır.

Belirli bir toplumda, kadın(lık) ve erkek(lik) ile ilgili değerler toplumdaki cari olan cinsiyet rejimini anlama noktasında önemli ipuçları sunar. Başka bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet algısının toplumsal pratiklerde nasıl yansıdığını anlamayı kolaylaştırır. Aynı zamanda bu değerler, cinsiyet ilişkilerinin iktidar hiyerarşisi hakkında da önemli veriler sağlarlar.

Bu bağlamda, bölgedeki kadının statüsü, kadının evde/evin içinde ve evin dışındaki konumunu belirleyen diğer bir ifadeyle kadının bedeni ile cinselliği üzerindeki geleneksel kontrol ve cinsiyetler arası eşitsizliği besleyen, koruyan ve yeniden üreten mekanizmalar üzerinden anlaşılabilir. Bu mekanizmalar; erken, zorla ve/veya görücü usulü evlilik, çokeşlilik, başlık parası, boşanma kuralları, namus cinayetleri gibi aile ve akrabalığa ilişkin toplumsal göstergeler ile kadının eğitim durumu, kadının çalışma olanakları, iş, siyasal ve toplumsal hayata katılım düzeylerini gösteren daha çok ekonomik göstergelerdir.

3.1. Aile ve Akrabalık

Belirli bir toplumun örgütlenmesi o toplumda geçerli olan fikirler, inançlar ve duygulara dayanmaktadır. Bu anlamda, özellikle cinselliğin ve döllemenin işlevi ile babanın ve annenin çocuğun doğumundaki görelî paylarına ilişkin görüşler, akrabalık fikirlerinin oluşumunda dikkate değer bir rol oynar. Cinsiyete ilişkin düşüncelerin akrabalık çözümlerinde sahip olduğu merkezi yer kadar, akrabalığa ilişkin düşünceler de cinsiyet çözümlerinde önemli bir yer tutar. Birini öteki olmadan düşünemeyiz. Kısacası, bu iki çalışma alanı birbirine çatılarak kurulur (Delaney 2001:30).

Bu açıdan, ekonomik, toplumsal siyasal ve ahlaki boyutları olan akrabalık sistemi, bireyin toplum içindeki yerini ve buna uygun davranış kodlarını da belirler. Akrabalık sisteminde, gündelik yaşam içinde bireyin ekonomik, sosyal ve politik konularda nasıl davranacağına ilişkin kurallar bellidir ve bunlar bireye belirli bir ideoloji eşliğinde sunulurlar. Bireyin kimden destek alabileceği (özellikle kolektif saldırı ve savunma durumunda), ekonomik olarak yapması gereken zorunlu yardımlar (kan bedeli gibi), sıkıştığında kimden borç alacağı ve olağanüstü durumlarda takınması gereken ahlaki duruş akrabalık sistemine göre belirlenir.

Dolayısıyla evlilik ve akrabalık kurumları, toplumların sosyal örgütlenme biçimlerinin kurucu değişkenleri arasında yer almaktadır. Her toplum, ailenin oluşumunu çeşitli evlilik kurallarına bağlar. Bu kurallar toplumun “biz” ve “öteki” ayrımını nasıl kategorilendirdiğine ve eş seçiminde bu ayrımların hangisini tercih ettiğinden, eşlerin evlendiklerinde nereye yerleşeceklerine kadar çok geniş bir alanda kendini gösterir (Altuntek 2001:20).

Bu açıdan bakıldığında, bölgede yer yer halen etkin olan aşiret sisteminde akrabalık sisteminin çok önemli bir rolü vardır. Kurgusal akrabalık grupları olarak kendilerini gösteren aşiretlerde kişiler baba tarafından gerçek ya da kurgusal akrabalar olarak tanımlanır. Dayanışmanın akrabalık derecesine göre merkezden dışa doğru ve etkisi azalarak yayıldığı babasoylu aşiret ideolojisinde, soy içi evliliklerinde tercih sırası da babasoylu akrabalık derecesine göre biçimlenmektedir (Heckmann 2002:253).

Bu noktada, karşılıklı yardımlaşma ve şefkat duygularını oluşturan bağları algılamının ve kavramlaştırmanın hayali yolu olsa da soy kavramı çok önemlidir. Çünkü kişi ilişkilerini akrabalık ideolojisinin mercaklerinden bakarak kurar. Aynı sülaleye bağlı olmayan ikincil konumda bir kişi kısaca

kıyas, kan bedeli gibi meselelerde, diğerlerine karşı sorumluluğu, hakları ve yükümlülükleri yoktur. Karşılıklı haklar ve görevler, kan bağı ilişkileriyle meşrulaştırılır ve zaman içinde aşiret içinde “gerçek” akrabalık bağları gibi kabul edilir (Lindholm 2004:104).

Bölgede, erkeğin belirleyici, kadının ikincil bir konumda olduğu bir soy ideolojisinin büyük oranda geçerli olduğu görülmektedir. Akrabalıkların daha netleştiği aşiretin alt birimlerinde/sülalede, ailede erkekler ve kadınlar bulunsun da soyun, erkekler aracılığı ile sürdüğü kabul edilir. Elbette bu anne tarafından akrabaların yok sayıldığı anlamına gelmez. Fakat bölgede aşiret dayanışmasının daha net olarak ortaya çıktığı kolektif sorumluluk gerektiren durumlarda (kan gütme, kan bedeli), kadın tarafından akrabaların herhangi bir sorumlulukları olmazken, baba yanlı akrabalar yakınlık derecelerine göre sorumluluğu -en azından ilke olarak- paylaşırlar.

Kadın ve erkek arasında iktidar ilişkisinin temelini de büyük oranda erkeği merkeze alan bu soy ideolojisi oluşturmaktadır. Soyun temel belirleyicisi erkek olduğu için gücün sahibi de erkektir. Dolayısıyla köyde evin sahibi ve reisi de doğal olarak erkektir ve evin temsil edilmesi ve yönetimiyle ilgili kararları da büyük oranda erkek verir. Ekonomik kaynakların denetimi büyük oranda evin sahibi ve reisi olan erkekleredir. Otoritenin önemli oranda yaş ve cinsiyete göre belirlendiği bölgede bu anlamda, kadın ve çocuklar erkekler, daha genç olan erkekler de yaşlı erkekler “itaat” ederler.

Bölgede, özellikle kırsal alanlarda bu otorite ilişkisi evin idaresinin yanı sıra en çok yapılacak bazı işlerden önce gerekli olan “izin” durumunda kendisini gösterir. Bu izin durumu, izin alması gerekenin yaş ve cinsiyet durumlarına göre farklı şekillerde tezahür eder. Bölgede genç kızların yakın yerlere bile giderken genelde yanında bir tanıdık “koruyucu” erkek ile çıkması beklenirken, evli ve ileri yaşlardaki kadınların yanlarında mutlaka bir erkek olmasa da izin almaları gerekir.

3.2. Evlilik

Bölgede evliliğin gerçekleşmesi, sürdürülmesi ve son bulması ile ilgili geçerli olan düzenlemelere bakıldığında, aile ve evliliğin de büyük bir oranda aşiret ve akrabalık sisteminden etkilendiği görülmektedir. Gerçekleşen evliliklerin kompozisyonu ile toplumsal örgütlenme biçimi arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Başka bir ifadeyle baba soyuna dayanan aşiret/sülale birliğini muhafaza eden bölgede akraba/kuzen evliliklerinin görülme sıklığı oldukça yüksektir. Babasoylu bir örgütlenme olan aşiret sisteminde kişiler içinde yer aldıkları sülale bağlamında değerlendirilir. Dolayısıyla saygınlık ve gücün kaynağı olan sülale birlikleri özenle korunmaya çalışılır. Sülale birliklerini muhafaza etmenin en temel yolu ise sülale içinde yapılan evliliklerdir. Buradan hareketle, akraba evlilikleriyle aşiret biçimindeki toplumsal örgütlenme arasında bağlantı kurulabilir.

Ayrıca bir sorun karşısında baba soyu içindeki bireylerin birbirlerine karşı sorumlu olmaları dolayısıyla, aşiretlerin soy içindeki dayanışmayı oluşturmak, devam ettirmek için kabile içi/aşiret içi evliliği uyguladıkları bu konu ile ilgilenen araştırmacılarca kabul görmüş bir açıklamadır (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Altuntek 1993, Bruinessen 2003, Heckmann 2002).

Nitekim bölgede yapılmış çalışmalarda eşler arasındaki akrabalık oranları, özellikle de kırsal alanlarda akraba evliliklerinin halen yüksek oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Sencer (1993:282)'in araştırmasında bu oran (%38'i akraba ve %9'u hısım olmak üzere) toplam %47 olarak saptanmıştır. İller bazında bakıldığında, %54,9 ile Mardin ve %54,7 ile Şanlıurfa da en yaygın olduğu ve bu oranın Şanlıurfa'nın kırsal kesimlerinde %63 ile en yüksek düzeye vardığı görülmektedir.

Daha yakın bir zamanda Şanlıurfa'nın köylerinde gerçekleştirilmiş bir çalışmada ise eşler arasında hısım-akrabalık bulunanların oranı %63,6 olarak saptanmıştır. Akraba evliliğini önemli gören insanların, bu evliliği neden önemli gördüğüne ilişkin verilen cevaplara bakıldığında, (aile bağlarının güçlenmesini sağlar %70,3 ve aşiret bağının güçlenmesini sağlar %21,9 olmak üzere) büyük çoğunluğunun (%92,2'si) akraba evliliklerini, bireyin kendisini de içinde tanımladığı aile ve aşiret bağını güçlendirdiği için gerekli/önemli gördüğü saptanmıştır (Ökten 2004:35-145). Elde edilen araştırma bulgularının bölge toplumu için yukarıda söylenenleri doğrular nitelikte olduğu görülmektedir.

Bölgede nüfus artışını da etkileyen evlilik ile ilgili diğer bir konu evlenme yaşının küçüklüğüdür. Kadınlar için daha da düşük olan evlenme yaşı, doğurganlık potansiyelinin en üst düzeyde harekete geçirilerek çocuk sayısının olabildiğince artmasına yol açmaktadır (Sencer 1993: 279).

Bölgede -ülkemizin başka bölgelerinde de görülebilen- evliliklerde dini nikah mutlaka yapıyor olsa da resmi nikah her zaman uygulanamayabiliyor. Kadınların yasal açıdan haklarını ve dolayısıyla erkek karşısındaki konumunu olumsuz etkileyen bu uygulama ayrıca imam nikahlı eşlerden doğan

çocukların büyük bir kısmının nüfusa kayıtlı olamama ve dolayısıyla başta eğitim ve diğer bazı olanaklardan yararlanamama sorununu da beraberinde getirdiğini ayrıca belirtmek gerekmektedir.

3.3. Çokeşlilik

Geleneksel değerlerin bir çok alanda henüz etkili olabildiği bölgede, bu durumun aksine yüksek bir oranda (%95,3) tek eşlilik eğiliminin hakim olduğu ve çok eşliliğin bölgenin genelinde giderek daha da düşük seviyeye gerilediği bulgulara dayanılarak söylenebilir. Temelde boşanmaların hoş karşılanmaması dolayısıyla seyrekliği ve çok çocukluluk eğiliminin teşvik ettiği iki eşli olanların oranı bölgede %4,7'iken, ikiden fazla eşli hane reisine ise bölgede hiç rastlanılmamıştır. Bu dağılım tüm illerde yinelenmekle birlikte, Adıyaman ve Gaziantep'in kent merkezinde çokeşli hane halkına rastlanılmakzen Şanlıurfa ve Diyarbakır'da bu oranın yükseldiği görülmektedir (Sencer 1993:281). Bu oran başka bir çalışmada %6 olarak tespit edilmiştir (Ökten 2004: 72).

Bu noktada çok eşliliğin düşük oranda saptanmasından hareketle, geçmişte daha yaygın olan bu uygulamanın, ekonomik etkenler ve insan gücüne duyulan ihtiyacın eskisine oranla azalması, eğitim düzeyinin nispeten yükselmesi nedeniyle giderek yaygınlığını yitirdiği sonucuna da varılabilir.

Çok yaygın olmasa da bölgede görülen çok eşlilik de diğer tüm sosyal olgularda olduğu gibi birden fazla faktörün etkileşimi ile açıklanması gereken bir durumdur. Dolayısıyla çok eşliliğin nedenlerini de bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında aramak gerekir. Daha önce de belirtildiği üzere tarımın etkili olduğu bölgede, büyük oranda aile işletmeleri egemendir ve işgücü ihtiyacının önemli kısmı aile/ler tarafından karşılanmaktadır. Geleneksel kuralların etkili olduğu yörede, kadın, erkek ve ailenin gücünü, itibarını belirleyen ölçütlerden birisi ve hala anlaşmazlıklarda önemli bir faktör olarak görülen çok çocukluluk isteği ile toplumsal yapının boşanmayı onaylamaması çok eşliliğinin en temel nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Prestij kazandırması ve otoritesini kanıtlama gibi kültürel nedenler de çok eşliliğe yönelmede ileri sürülen nedenler arasındadır.

3.4. Doğurganlık: Kadınların Statü Garantisi

Cinsiyet rolleri farklılaşmasının ve cinsler arası eşit olmayan ilişkilerinin temel bir gerekçesi doğumun kadının bedeninde gerçekleşmesi gerçeğidir. Bu nedenle, kadının statüsünü ve doğurganlığını birbirinden bağımsız olarak düşünmek olanaksızdır. Erkek egemen normların geçerli olduğu toplumlarda, kadınların toplumda var olma nedenleri doğurma kapasitelerine indirgenmiştir (Özby 1995:160).

Çalışmanın konusu olan bölgede çocuk doğurmak, gebeliği önleme ve kürtajla ilgili egemen anlayış, kadınların doğurganlığını, bedenini ve cinselliğini kontrol etmesi noktasında engelleyici mekanizmalar olarak değerlendirilebilir. Fakat bu anlayışın da parçası olduğu genel sosyolojik ortam göz önüne alındığında; bölgede çocuk doğurmak, çok çocuk doğurmak ve özellikle erkek çocuk doğurmanın belirgin bir şekilde kadının yararına olduğu anlaşılmaktadır. Aslında dünyaya çocuk getirmek, yalnızca bölgede değil bütün Türkiye'de hem erkeklerin hem de kadınların birincil kaygılarını oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir.

Annelik, kadınları en fazla güçlendiren deneyimlerden biridir; çünkü kendilerini var edebilecekleri meşru bir alan açar. Bu varlık son derece sıkı bir biçimde belirlenmiş, sınırları çizilmiş olsa da, yine de, güçlendirici bir etkisi vardır (Sancar vd., 2006:21). Muhtemelen anne olan kadınların statü açısından ve ekonomik yönden elde ettiği avantajlar ve yetişkin çocukların, özellikle oğulların sağladığı geleceğe yönelik ekonomik sigorta göz önünde bulundurulduğunda, tıpkı hukukun erkeklerin çıkarlarını ifade ettiği gibi, halk kültüründe kadının çocuk doğurma rolünün fazlasıyla vurgulanması kadınlarının çıkarlarını ifade eder (İlkkaracan 2004: 72).

Erkekler hayat kıvılcımının taşıyıcısı, soyun devam ettiricisi olarak değerlendirildiğinde, baba soyu devam ettirmek de ancak oğullara sahip olmakla mümkün olacaktır. Soyun devamı babadan oğula geçtiği için erkek evlat soyun bir parçası, devam ettiricisidir. Dolayısıyla, bölgede evli olmayan evli olsa da erkek çocuk sahibi olmayanlar, "ocakları"ni sürdürecek kimse olmadığı için "körocağ" olarak değerlendirilir. Bu anlamda bölgede "çocuk" sözcüğünün, hem çocuk hem de oğlan çocuk anlamında kullanılması, bu durumu açıklayıcı, yaygın olarak bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında, toplumsal olarak doğurganlığın kadının statüsünü arttırması için çocuğun cinsiyeti de önemlidir.

Bölgedeki, doğurganlık/erkek çocuğu doğurganlığını destekleyen, teşvik eden kültürel normlara bakıldığında; bunların bölgenin sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı bağlamında anlamlı olduğu ve bu uygulamaların bölgenin toplumsal yapısına uygunluğu ölçüsünde etkili olduğu ileri sürülebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, tarımın etkili olduğu, toprak mülkiyeti ve işletmesinde büyük dengesizliklerin

görüldüğü bölgede, buna paralel olarak büyük oranda aile işletmeleri egemendir. Çiftçiliğin yaygın olduğu bölgede; işgücü ihtiyacının büyük oranda aile tarafından karşılanması çok çocukluk isteğini ve dolayısıyla bu yöndeki eğilimi arttırmaktadır.

Diğer taraftan bölgenin -diğer bölgelerden ayrıca temel bir özelliği- toplumsal yapısını belirlemede hala etkin bir konumda olan aşiret bağı, gerek kurumsal gerekse bireysel düzeyde davranışların biçimlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda, birçok alanda geleneksel kuralların geçerli olduğu yörede, kadın, erkek ve ailenin gücünü, itibarını belirleyen ölçütlerden birisi de çocuk, özellikle erkek çocuk sayısıdır. Aşiret içi ve aşiretler arası anlaşmazlıklarda önemli bir faktör olarak görülen çocuk sayısı, siyasi anlamda da daha fazla oy anlamına gelmektedir.

Kaldı ki çocuk özellikle de erkek çocuk isteyenler sadece erkekler olmadığı gibi, bunu önemseyenlerin büyük bir kısmı da kadınlardır. Anneliğe ve doğurganlığa değer veriliyor olmasından öte, kadınların bu konudaki isteğinin çoğu zaman bir saplantı hali aldığı gösteriyor. “Çünkü kadının hayattaki temel işlevi çocuk özellikle erkek çocuk doğurmaktır” (Delaney 2001:74). Bölgede, aile içindeki konumunu pekiştirdiği ve statüsünü yükselttiği için kadınlar da erkek çocuğun gerekliliği inancındadırlar.

Ayrıca babasoylu akrabalık sisteminin geçerli olduğu bölgede, erkek çocuğu soyun devam ettiricisi ve aile işletmesinin de varisidir. Bu bağlamda çocuk/erkek çocuk gereksinimi yine hem erkekler hem de kadınlar tarafından yoğun olarak paylaşılan bir özellik olarak çok çocukluk eğilimini artırıcı önemli bir faktördür.

Tüm bunlarla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde doğum oranlarını arttıran en önemli nedenlerden birisi olan sosyal güvenceden yoksun olmak da paradoksal olarak doğurganlığı teşvik eden bir faktördür. Zira “gelişmekte olan ülkelerde çok çocuk sahibi olma isteminin gerisinde yatan niyet, gerekli işgücünü elde etmek ve ebeveynlerin yaşlandıkları sıralarda kendi çocukları tarafından bakılmalarını sağlamaktır” (Beck 1990:12).

3. 5. Onur ve Utanç: Kadının İffeti Erkeğin Şerefidir

Daha önce de değinildiği gibi erkeğin tohumu oluşturan ve yeniden üretim sürecinde temel belirleyici olarak algılandığı soy ideolojisinde kadın, “yaratıcı” tohumu saklayan, onu besleyen bir konumdadır. Bu değerli yükün taşıyıcısı olması ve namusun kadın bedeni üzerinden tanımlanması dolayısıyla ile kadın(lık) sıkı “koru(n)ma/kontrol” duvarı ile çevrilmiştir.

Kadının “korunması” ilgili bu özen, Ortadoğu ve Akdeniz toplumunun ayırt edici bir özelliğidir. Bu davranış tarzı namus/utanç ya da yalnızca namus çerçevesinde ele alınmış, buna ilişkin geniş bir yazın üretilmiştir (Delaney 2001:59).

Soy temelinde örgütlenmiş topluluklarda, kadının iffeti “aile şerefiyle” iç içe geçmiştir ve bunlar çok önemli kavramlardır. “Onur” ve “utanç”ın çok işlendiği bu tür toplumlarda, onur daha çok erkek tarafından temsil edilirken, daha çok kadınlara ait olan “utanç” erkeklerin onurunu yükseltip alçaltan bir niteliktedir. Dolayısıyla erkekler açısından, kadınların kontrol altında tutulması kendi namuslarının belirlenmesinde çok önemlidir. Bu yüzden kadın cinselliğiyle bağdaştırılan namus çoğunlukla kadın üzerinden temsil edilir. Namusa yönelik olarak değerlendirilen davranışlar çok geniş çerçevede ve bir o kadar muğlak olduğundan, kadının özgürlüğünü daraltmakta ve kadına yönelik ayrımcılığı ve şiddeti besleyen önemli bir etken olmaktadır.

Bölgede namus, tüm topluluk/aşirete ait olan “şerefin” kuşaktan kuşağa sorunsuzca aktarılmasının kişi çıkarından daha önemli olduğunun bir ifadesidir. Son günlerde medyada daha çok gündeme gelen ve “töre” denilen şey de aslında bu bütünlüklü namus anlayışının bir tezahürüdür.

Namus kavramıyla ilgili bir başka kavram da şereftir. Şeref, genel olarak bireyin ya da ailesinin toplumsal itibarı ya da saygınlığı olarak tanımlanabilir. Henüz kır kökenli sosyal değerlerin etkisini taşıyan ve sürdüren Akdeniz havzası toplumlarında, yerleşik gelenekler ve görenekler, bir erkeği, kendisinin ve ailesinin şerefini korumaya ve kadının da cinsel saflığını ya da namusunu korumaya zorunlu kılar. Bu beklentiler, kadında cinsel utanç, erkekte ise erkeklik olarak belirir (Ergil, 1980:187).

Bağımsızlığa, cesarete ve cömertliğe büyük önem atfedilen Ortadoğu’da, kendine yeterlilik, konukseverlik, kan davası, dokunulmazlık ve kadın iffet ve mahremiyetine ilişkin katı cinsel töreye dayalı bir kişisel şeref yasası egemendir. Şeref kişisel olmayıp, aynı zamanda erkek ve kadınların doğdukları, sadakat ve destekle yükümlü oldukları atayanlı ve ataerkil ailenin, klan ve aşiretlerin içine de

kopartılamaz biçimde yerleşmiştir. Şeref kişinin soydaşlarıyla paylaştığı bir kavramdır. Kahramanlık hikayeleri, sadece bir kişinin gösterdiği kahramanlıkların hikayelerini değil, o kişinin atalarının ve soydaşlarının da şanlı geçmişini anlatır. Onların şerefi, kişinin kendi şerefidir ve bu şeref çoğunlukla kan davalarıyla ilintilidir. Benzer şekilde kişinin sülalesinden birinin ayıbı ya da şerefsizliği grubun tümüne aynı derecede sürülmüş bir lekedir (Lindholm 2004: 39-105).

Onur ve utancın yoğun olarak işlendiği toplumlarda; namus kavramının, kadın cinselliği ve kadının kontrol edilmesi ile bağdaştırması yönünde kuvvetli bir eğilim söz konusudur. Buralarda namus, erkeklerin kontrolünde olan, kadınlara ait bir özelliktir. Kadınlar, namuslu olarak kabul edilen davranış kurallarına uymak zorundadırlar, dolayısıyla rolleri pasiftir, erkekler ise kadınların bu kurallara uymasını sağlamak zorundadır, bu nedenle de aktif bir rol oynamaları gerekir. Sonuçta, “namus” genellikle hem kadınları hem erkekleri belirli bir biçimde davranmaya zorunlu kılan bir şey olarak algılanmaktadır.

Namus algısının kadın bedeni üzerinden kavrandığı durumlarda namus, kadınların gündelik yaşam pratikleri, eğitim görme, çalışma, evlenme, bekâretin önemi, sadakat, istediği kişi ile evlenebilme, sevdiğine kaçma, boşanma gibi konular üzerinden yürütülen bir söylem içinde dile getirilmekte ve kadınların ezilmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak kadınlar okula gönderilmemekte, erken yaşta evlenmeye zorlanmakta (çoğunlukla tanımadıkları erkeklerle ve resmi nikah olmadan), bazen aileler arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde değişim aracı (berdel) olarak başka bir aileye verilmekte ve kocalarının ikinci eşlerini (kuma) kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Kardam 2005:25).

Kadının namusunu korumak, bölge erkeğinin toplumsal cinsiyetinin de merkezindedir. Çünkü kadınların bekaretine bekçilik etmesi onu denetlemesi ve saldırılara karşı koruması gerekmektedir. Başka bir deyişle, erkek olmak, önemli bir kısmı, ailedeki kadınların bekaretini güvence altında tutmak olan günlük pratiklerde bulunmaktır (Delaney, 2001:258).

Erkek açısından erkekçe tutumlar takınmak ve erkekçe davranmak; kadınlar açısından ise cinsel sakınmaya önem vermek, hareketlerini utanç kavramıyla sınırlamak, bir namus borcudur. Bu borç, önce aileye, sonra da topluma yöneliktir. Şu halde erkek, hem kendi hem de ailesinin kadın üyelerinin namusunu (cinsel saflığını) korur. Ayrıca kadın, kendi namusundan başka ailenin erkeklerinin namusunu da korur. Bu durum, ailenin şerefine yansır. Davranış biçimindeki bu karşılıklılık, ailenin bireylerinin namus ve şerefini belirler (Ergil, 1980:187).

Bölgede genel olarak anlaşıldığı biçimiyle namus yıkıcı bir kavramdır, çünkü insanların özellikle de kadınların özgürlüğü onların yalnızca aile içinde değil, tüm toplum içinde erkeklerin kontrolü altında olmaları sonucunda kısıtlanmaktadır. Kadınlar üzerinde ağır bir baskı kurulmasına yol açan namus anlayışı, erkeklerin de yaşamlarının odağına kadınların ‘namus bekçileri’ olma görevini koyarak, bu görevi içinde yaşadıkları topluluğun beklentilerine uygun yerine getirmedikleri, ya da getiremedikleri durumlarda ağır baskı altına girmekte, hatta mağdur konumuna düşebilmektedirler. Namusun kadınların bedeni üzerinden kurulması ve kadın cinselliğinin erkekler tarafından kontrolü, özellikle kadının zina yaptığının bilindiği durumlarda, insanların kafasında namus cinayetlerini bir anlamda meşrulaştırmaktadır (Kardam 2005:26).

3.6. Kadının Evin İçinde ve Dışındaki Konumu

Geleneksel toplum yapısına sahip bölgede kadının konumu da büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Başka türlü ifade edilecek olursa kadın, cinsiyet temelindeki işbölümü uyarınca “ev hanımı”, “analık” gibi rolleri yerine getiren geleneksel bir konumdadır.

Kadın ve erkeğin toplumdaki görevleri, sorumlulukları, hakları, maddi ve manevi şeylerin üretim sürecindeki konumları, kişilik özellikleri sayılabilen her unsur vb. toplumsal cinsiyete göre şekillendirilir. Bunun sonucunda da, kadınlar özel alana, erkekler ise kamusal alana yönlendirilir. Kadınlardan istenen, yaşam alanının sınırlarını ev, eş ve çocuklarla belirlemeleridir. Neredeyse ev işleri, çocuk bakımı ve eşin yeniden üretime hazırlanması kadınların varoluş nedeni olarak görülür (Helvacıoğlu 1996:41).

Bölgede gerçekleştirile bir araştırmada, kadının konumuna ilişkin sorulara verilen cevapların da büyük oranda bu yönde bir eğilimi yansıttığı görülmektedir. Hane halkı reislerinin çoğunluğu (%64,3) kadının işlevini “analık” (çocuk doğurmak ve yetiştirmek) olarak açıklarken, %22’si kadına “ev işlerini görmek ve kocasına bakmak” görevini yüklemiştir. Daha eşitlikçi bir statüyü belirtmek üzere kadını, “eşinin hayat arkadaşı” olarak niteleyenlerin oranı ise %13,8’dir (Ökten 2004:160).

Büyük oranda eve/özel alana yönlendirilmiş kadınlar için, “evden çıkış”ın kocanın ya da babanın iznine bağlı olduğu bir mekansal sınırlamanın da söz konusu olduğu gözlenmiştir. Bu durum büyük

oranda akraba toplulukları olan köylerde sıkı bir şekilde işlenmese de köy dışı yerleşim yerlerinde daha sıkı bir şekilde uygulanmaktadır. Dolayısıyla “kadınların engellenmesi ve sınırlandırılması, mekansal bir boyut da taşıyor. Evden çıkmalarının izne bağlı olması, onların yaşam alanları daralttığı gibi, yaşam repertuarlarını genişletmelerini de önüyor” (Sancar vd., 2006:26).

Geleneksel toplumlarda olduğu gibi bölgede de otorite daha çok yaş ve cinsiyet gibi fizyolojik niteliklerden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, otoritenin yaşlılar ve erkeklerde toplandığı geleneksel ailede baba ya da kocanın sözü geçerlidir. Aile içinde, büyük bir oranda babanın aile içi otorite olarak belirdiği, kadının köy içerisindeki konumuna ilişkin verilen cevaplar da kadının erkeğe bağımlı ve ikincil bir konumda olduğu araştırma sonuçlarından açıkça görülmektedir (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Sencer 1993, Bayram vd. 1998, Ökten 2004).

3.7. Eğitim: Toplumsal Cinsiyet Sisteminin Bir Mikrokozmu

Toplumsal ilişkiler bir bütün olarak, örneğin yaş, din, ırk, sınıf, cinsiyet gibi toplumsal farklılıklar arasındaki güç ilişkileriyle sürdüğünden, eğitim de bu güç ilişkilerinin bir parçasıdır. Eğitim sistemleri genellikle içinde buldukları toplumların toplumsal cinsiyet sisteminin bir mikrokozmu oluşturur; var olan toplumsal ilişkilere ve pratiklere meşruiyet kazandırır. Ancak eğitim, geleneksel cinsiyetçi kalıp yargıların yeniden üretilmesinin yanında kadınların kendi güçlerini ve kendilerini güçsüzleştiren mekanizmaları fark edebilmeleri ve bunları dönüştürmeleri için ortam yaratma gizilini içinde barındırır (Tan vd. 2000:25)).

Eğitim birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de devletin vatandaşlarına sağladığı en önemli sosyal haklardan bir tanesidir. Bir sosyal politika aracı olarak düşünüldüğünde, eğitimin en önemli aracı olarak “yoksulluğun” kuşaktan kuşağa aktarılma sürecine müdahale edebilmek için tüm öğrencilerin olanaklarının eşitlenmesinin sağlanmasıdır. Ancak aynı zamanda eğitim alanı, eğitime erişebilirlik, eğitimin kalitesi ve etkinliği açısından değerlendirildiğinde var olan eşitsizliklerin en görünür hale geldiği alanlardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Keyder ve Üstündağ 2006:91).

Son yıllarda zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılmasıyla okullaşma oranında önemli bir artış olmakla birlikte, Türkiye’de köy ve kentlere, cinsiyete, bölgelere ve eğitim sürelerine göre dağılımında derin farklılıklar içermeye devam etmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için eğitim göstergeleri oldukça düşüktür. Bölgesel kalkınmada nitelikli işgücüne, geleneksel engelleri aşmada yenilikçi yaklaşımlara gereksinime duyan Bölge için bu özellik kalkınma yolundaki başlıca engellerden biridir.

Kadınların eğitimi, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir (Tan vd., 2000:26). Eğitim düzeyinin en anlamlı göstergelerinden biri ve en alt düzeyi olarak okur-yazarlık oranının, bölgede -özellikle kadınlar açısından- düşük olduğu görülmektedir. Bu durum bölge açısından kalkınma yolunda önemli engeldir. Okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, Bölge’nin bu düzeyde bile ortalamanın çok altında kaldığı anlaşılmaktadır (Sencer 1993:410).

Erkeklerin öğrenim durumunu gösteren verilere bakıldığında %61,8’lik bir oran ilkökul mezunu olsa da, hiç okur-yazar olmayanların oldukça yüksek bir oran oluşturduğu (%22,3) görülmektedir. Oranlar ilkökoldan daha yüksek öğrenim düzeylerinde giderek iyice düşmektedir; ortaokul mezunu olanların oranı %9,3 iken, lise mezunlarının oranı %6’dır. Bu oran yüksekokul/üniversite mezunlarında sadece % 0,8 olarak bulunmuştur.

Hane reisi sorularından elde edilen bilgilere göre, okur-yazarlık oranı cinsiyete göre önemli değişiklikler göstermektedir. Bölgede, okur-yazar olma bakımından kadınların oranı erkeklere göre daha düşük çıkmıştır. Nitekim kadınların öğrenim durumunu gösteren rakamlara bakıldığında, köylerdeki kadınların %74,4 gibi büyük bir kısmının okur-yazar olmadığı görülmektedir. %22,3’ü ilkökul mezunu olan kadınların %1,8’i ortaokul mezunu ve sadece % ,8’i lise mezunudur. Köylerde, yüksekokul/üniversite mezunu olan kadına ise hiç rastlanılmamıştır.

Okur-yazar olma bakımından kadınların oranının erkeklere göre daha düşük çıktığı bölgede, ailelerin -olanakları elverdiği durumlarda- çocuklarını ilköğretimden sonra okutmayı düşünüp düşünmediklerine ilişkin verdikleri cevaplara bakıldığında, burada da bir cinsiyet ayrımcılığının söz konusu olduğu görülmektedir. Erkek çocuklarını okutmayı düşünen aileler %94,3 oranında olmasına karşılık, ailelerin kız çocuklarını ilköğretimden sonra okutma istekliliğinde bir düşme görülmektedir.

İlköğretimden sonra kız çocuklarını okutmayı düşünen ailelerin oranı %71,8 olarak saptanmıştır (Ökten 2004:136).

Sencer'in (1993:413) araştırmasında da bölgede okuryazarlığın cinsiyetle yakından alakalı olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle GAP'ın her ilinde, Türkiye genelinde olduğu gibi, erkek nüfus içinde okuryazar olanların oranı, kadın nüfusa oranla önemli oranlarda daha fazladır. Erkek nüfusla kadın nüfus arasındaki okuryazarlık oranı farkı, Türkiye için %18,3 iken, bölge için %32,4'tür.

Rakamlardan da açıkça görüleceği üzere, okur-yazarlık oranı kadınlar açısından oldukça düşük çıkmış ve burada da bir cinsiyet ayrımcılığının sözkonusu olduğu açıktır. Kadınların toplumsal statüleri bakımından olumsuz olan bu durumun kadınların hareket alanlarını daralttığı, yapabileceği şeyleri azalttığı ve dolayısıyla bağımlılıklarını arttırdığı açıkça görülmektedir.

3.8. Çalışma Yaşamı

Kadınların ev içinde veya dışında ücretli çalışmaları, bir yandan toplumsal denetimle, diğer yandan kişisel güçlenme ile ilişkili bir konudur. Kadınlar ücretli çalışmaya katıldıklarında, bu onların aile içindeki konumlarını etkiliyor, kişisel güçlerini ve güvenlerini artırıyor. Diğer yandan, bu çalışma, kadınların ev içinde üstlendikleri rollerde bir değişim olmadığı sürece, onların daha fazla yıpranmalarına, kendilerine zaman ayıramamalarına da neden oluyor (Sancar vd. 2006:77).

Bölgede yapılmış çalışmalarda kadının çalışma yaşamındaki konumuna ilişkin verilen cevaplarda büyük oranda (%80) eşini "ev hanımı" olarak tanımlayan hane halkı reislerinin ancak %17,8'lik bir kesimi eşini tarım işçisi olarak tanımlamıştır. Oysa yörede kadınlar tarımsal üretim her aşamasında, hayvan bakımı ve yetiştiriciliğinde aktiftir. Hane reislerinin %22'sinin eşinin, erkek emeğinin yoğun olarak kullanıldığı ekim işinde de çalışması bunun küçük bir örneğidir. Derinlemesine görüşmelerde, kadınların tarlada çalıştıkları fakat emekleri karşılığı kendilerine ait bir gelir elde etmedikleri ortaya çıkmıştır (Bayram vd. 1998:28).

Bölgede gerçekleştirilmiş bir diğer çalışmada da, kadının eşini yaşam arkadaşı olarak niteleyen çok düşük bir oranda (%9,2) kalmasına karşılık, geleneksel rol ve statüsünü öne çıkaranların (%85) çoğunluğu oluşturduğu görülmüştür. Bölgede, egemen eğilimle, kadının çalışmasının ev ya da aile işletmesiyle sınırlı kaldığı ve aile dışında çalışanların yalnızca kente özgü olmak üzere eşler evreninde %2, kent evreninde %4,9 düzeyini aşmadığı bilinmektedir (Sencer 1993:322).

Bu durum her şeyden önce bölgede kadının çalışmasının aileyle (aile işletmesiyle) sınırlı kaldığını göstermektedir. Ancak aile işletmesinde çalışma söz konusu olduğunda, çalışan kadınların (eşlerin) belirtilen oranın çok üstünde olduğuna kuşku yoktur.

Bölgede hane halklarının çoğunda gelir -ailece çalışarak sağlansa da- hane halkı reisinin elinde toplanmaktadır. Bununla birlikte, eşlerin sayıları sınırlı olsa bile aile işletmesinden hane halkı bütçesine katkıda bulunduğu durumlar vardır. Bu gelirler, aile çalışmalarıyla ya da kira ve benzeri kaynaklardan ve dikiş, dokumacılık, temizlik işleri vb. gibi gelir getirici uğraşlardan sağlanmaktadır.

Bölge genelinde ayrı geliri bulunan eş oranı yalnızca %12,6'dır. Başka bir deyişle, hane halklarının %87'4'ünün geliri ya salt hane halkı reisinca sağlanmakta ya da aile işletmesinde sağlansa bile onun sayılmaktadır (Sencer 1993:323).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal cinsiyet rejiminin ve bu anlayışın somut ilişkiler içinde nasıl görüldüğü, barındırdığı iktidar ilişkilerinin kadın ve erkekler üzerinden analiz edildiği çalışmamızda sonuç olarak özetle şunlar söylenebilir.

Öncelikle "ataerkil" bir cinsiyet rejiminin etkin olduğu bölgede, erkeğin belirleyici, kadının ikincil bir konumda olduğu bir soy ideolojisi hakimdir; diğer bir ifadeyle soyun, erkekler aracılığı ile sürdüğü anlayışı egemendir. Kadın ve erkek arasında iktidar ilişkisinin temelini de büyük oranda erkeği merkeze alan bu soy ideolojisi oluşturmaktadır.

Bu anlamda bölge kültürel yapısına göre bir toplumsal cinsiyet düzeni ve bu düzene uygun çeşitli mekanizmaların kadın cinselliği ve bedeni üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Erkeği merkeze alan bir anlayış bölgede geniş bir alanda yansıma bulmaktadır.

Kadınının konumu büyük oranda geleneksel rol ve statüler tarafından belirlenmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü temelinde, büyük oranda “ev hanımı” ve “analık” rollerini yerine getiren kadınların daha çok özel alana sıkıştırıldığı görülmektedir.

Bölgede okuryazarlığın cinsiyetle yakından alakalı olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle bölgede, erkek nüfus içinde okuryazar olanların oranı, kadın nüfusa oranla önemli oranlarda daha fazladır.

Akrabalık sisteminin çok önemli olduğu aşiret sisteminin henüz etkinliğini koruduğu, baba soyuna dayanan aşiret/sülale birliğini muhafaza eden bölgede akraba/kuzen evlilikleri hala yaygın olarak görülmektedir. Diğer taraftan evlenme yaşının düşük olması bölgedeki nüfus artışını da etkilemektedir.

Doğurganlığı, erkek çocuğu destekleyen, teşvik eden, bölgenin sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapısıyla uyumlu bir tutum hakimdir. Bu açıdan bakıldığında, bölgede çocuk doğurmak, çok çocuk doğurmak ve özellikle erkek çocuk doğurmanın belirgin bir şekilde kadının yararına olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, söz konusu bu yapı çok yaygın olmasa da bölgede görülen çok eşliliğin nedenlerini de barındırmaktadır.

Genel olarak Ortadoğu ve Akdeniz toplumlarının bir özelliği olan onur ve utancın yoğun olarak işlendiği bölgede, namus kavramının kadının cinselliği ile bağdaştırması ve kadının kontrol edilmesi yönünde kuvvetli bir eğilim söz konusudur. Bu algı, kadınların eğitiminden evliliğine birçok alanda etkili olabilmektedir. Namusun kadın bedeni üzerinde tanımlandığı bölgede kadının namusunu korumak, bölge erkeğinin temel görevidir ki bu durum çoğu zaman erkekleri de ciddi şekillerde mağdur etmektedir.

Son söz olarak cinsiyete dayalı işbölümü uyarınca kadının erkeğe bağımlı, ikincil bir konuma itilmesi, bireylerin gelişimini köreltmekte, ulusal gelişmeyi de engellemektedir. Toplumsal cinsiyet düzeninin kurulmasında payları farklı olsa da sadece erkekler sorumlu değildir; çünkü kadınları bu konumda tutanlar erkekler olsa da sosyalizasyon sürecinde çocukları yetiştiren ve onlara bu anlayışı aktaran da kadınlardır. Diğer taraftan, kadına yönelik baskının faili ve görünüşüne bakılırsa bundan yararlanan kişi olan erkek de, baba, koca veya kardeş olarak bir şekilde o da bu sürecin kurbanıdır.

KAYNAKÇA

Bayram, Mümtaz., Osborne, James., Baran G. Aylin, Çabuk, Nilay. vd. Şanlıurfa-Harran Ovalarında Tarla İçi ve Köy Geliştirme Projesi Sosyal Değerlendirme Raporu, GAPBKİ, Ankara 1998.

Beck Jan Mansvelt. Çevre ve Üçüncü Dünya, Endüls Yayınları, İstanbul 1990.

Berktaş, Fatmagül. Tektanlı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yayınları, İstanbul 2000.

Bora, Aksu, Üstün İlknur. Sıcak Aile Ortamı, Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, Tesev Yayınları, İstanbul 2006.

Delaney, Carol. Tohum ve Toprak, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Kurmuş, Orhan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s12-28.

Ergil Doğu, Türkiye'de Terör ve Şiddet; Turhan Kitabevi, Ankara 1980.

GAPKİ Sürdürülebilir Kalkınma Programı, GAPBKİB Yayını, Ankara 1997.

GAPKİ Sosyal Politika Hedefleri, GAPBKİB Yayını, Ankara 1998.

Helvacıoğlu, Firdevs. Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik 1928-1995, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

Kardam, Filiz. Türkiye'deki Namus Cinayetlerinin Dinamikleri, Eylem Programı İçin Öneriler Sonuç Raporu BM Nüfus Fonu, Nüfus Bilim Der., BM Kalkınma Programı, Ankara 2005.

Keyder, Çağlar ve Üstündağ, Nazan “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar”, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s.90-149.

Kirman, Mehmet Ali, Din sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.

- Kudat, Ayşe, Kılıçoğlu Sanal Ece, vd. “Doğu ve Güneydoğunun Kalkınmasında Yatırım Politikaları”, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler*, Tesev Yayınları, İstanbul 2006, s. 28-70.
- Lindholm Charles. İslami Ortadoğu, (Çev: Balkı Şafak), İmge Kitabevi, Ankara. 2004.
- Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- Ökten, Şevket. *Türkiye’nin Kalkınma Çabalarının Sosyolojik Açısından İncelenmesi: GAP Projesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004), Hacettepe Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özbay, Ferhunde. “Kadının Statüsü ve doğurganlık”, *Türkiye’de Kadın Olgusu*, (Yayına hazırlayan: Necla Arat), Say Yayınları, İstanbul 1995, s.147-165.
- Sancar Serpil., Acuner, Selma, Üstün İlknur, Bora, Aksu., “Cinsiyet Eşitsizliği Bir Kadın Sorunu Değil, Toplumun Sorunudur”, *UNDP-Kalkınma ve Demokratikleşme Projelerinde Cinsiyet Eşitliği Hedefinin Gözetilmesi Eğitimi 2005-2006*, UNDP, İstanbul 2006.
- Sencer, Muzaffer. GAP Bölgesi’nde Toplumsal Değişme Eğilimleri, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara 1993.
- Tan Mine, Ecevit Yıldız, Üşür Sancar Serpil. Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, Tüsiad Yayınları, İstanbul 2000.
- Tezcan, Mahmut. Türklerle ilgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.